

УДК 821.162.1.09.(092)

Вікторія Гарба
Дрогобицька філія Інституту інноваційних технологій
і змісту освіти МОН України

ТВОРЧИСТЬ АНДЖЕЯ ХЦЮКА У КОНТЕКСТІ ПРОЗИ ПАМ'ЯТІ

У статті розглянуто постать та творчість письменника-емігранта Анджея Хцюка. Досліджено прозу письменника у контексті прози пам'яті. Висвітлено місце як суб'єкта пам'яті та носія спогадів Анджея Хцюка.

Ключові слова: Анджей Хцюк, Дрогобич, пограниччя, кресова література, мала вітчизна, пам'ять, хронотоп.

The article deals with the figure and work of expatriate writer Andrzej Chciuk. The writer's prose is studied in the context of prose memory. The place is shown as a subject of memory and carrier of recollections of Andrzej Chciuk.

Key words: Andrzej Chciuk, Drohobych, borderlands, literature of borderlands, small homeland, memory, chronotope.

Artykuł dotyczy postaci i twórczości pisarza emigracyjnego Andrzeja Chciuka. W artykule zbadano prozę pisarza w kontekście prozy pamięci. Pokazano miejsce jako podmiot pamięci i miejsce zachowania wspomnień Andrzeja Chciuka.

Słowa kluczowe: Andrzej Chciuk, Drohobycz, pogranicze, literatura kresowa, mała ojczyzna, pamięć, czasoprzestrzeń.

Постать і творчість Анджея Хцюка, письменника, поета, фейлетоніста, ще й досі залишаються маловідомими пересічному читачеві. Проте два його кресові твори-спогади «Атлантида. Повість про Велике Князівство Балаку» (1969) та «Місячна земля. Друга повість про Князівство Балаку» (1972) стали невід'ємною складовою сучасного дискурсу про польсько-українське пограниччя та найчастіше згадуються у контексті історичних та літературних досліджень ХХ століття.

Анджей Хцюк (Andrzej Chciuk) народився 13 січня 1920 року в Дрогобичі. Його батьки — Марія, з дому Сьпєвак (1890–1956), і Міхал Хцюк (1874–1953) — одружилися 1909 року. Невдовзі по шлюбі подружжя переїхало в село Губичі під Бориславом. У 1912 році Хцюки оселилися в Дрогобичі й купили дім на вулиці Польній, 8 (сьогодні — вулиця Броніслава Козловського). Там і народився Анджей Ян Хцюк — шоста дитина у сім'ї. Окрім трьох братів Антонія Маріяна Казімежа (народився 1913 року), Владислава Войцєха (1915), Тадеуша Томаша (1916) і сестри Станіслави Міхаліни (1910), у 1912 році народилася ще одна донька, Яніна, проте вона померла кількомісячною.

Навчався майбутній письменник у державній чоловічій гімназії ім. Короля Владислава II Ягайла, що містилася по вул. Сенкевича у Дрогобичі (сьогодні — Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка). Гімназію Ягайла, поміж іншими, закінчили Іван Франко, Казімеж Вежинський, співзасновник літературної групи «Скамандер», а також Бруно Шульц, який після навчання у Відні повернувся до рідного Дрогобича й обійняв посаду вчителя малювання у своїй гімназії. Анджей Хцюк був його учнем.

Восени 1938 року Анджей Хцюк розпочав навчання на правничому факультеті Університету Яна Казимира у Львові. Проте після першого року Анджей не склав одного іспиту, що розчарувало його в подальшому навчанні. Крім того, невдовзі вибухнула Друга світова війна. 24 вересня 1939 року до Дрогобича увійшла Червона армія. Анджей разом із братом Тадеушем і ще з одним приятелем вирішили тікати через Угорщину на захід. Наприкінці грудня, після кількох спроб, вони на лижах нелегально перетнули кордон. Далі було перебування у таборі для поляків в угорському місті Ньїредьгаза, потім переїзд до Будапешта, а далі до Франції, де Анджей вступив до Другої дивізії стрільців піхоти.

У листопаді 1941 року Хцюк опинився в Тулузі, де, поряд із польським консульством, розпочав діяльність польський осередок YMCA, з яким письменник почав співпрацювати як редактор і журналіст (зокрема разом із Анджеєм Бобковським редагував видання польського YMCA «Razem Młodzi Przyjaciele»). Пізніше, разом із осередком YMCA, переїхав до Ліона, а далі, вже після визволення французької столиці від нацистів, до Парижа.

На початку 1946 року, за підтримки YMCA, Анджей Хцюк здійснив три короткі подорожі до Німеччини. Він відвідав американську, французьку й англійську окупаційну зони. До радянської, звісно, доступу для нього не було. Своїми спостереженнями, які назвав «Відлуння трьох окупацій», він поділився з читачами у нарисі «Разом».

У жовтні 1951 року, переважно через розходження у переконаннях із польською еміграцією в Парижі, Анджей Хцюк виїхав до Австралії.

В Австралії Анджей Хцюк публікувався у польських еміграційних часописах та брав активну участь у громадському й культурному житті польської громади.

15 травня 1978 року Анджей Хцюк помер. Його поховано на цвинтарі «Некрополіс» у Мельбурні.

Цілісний образ життя і діяльності письменника-емігранта Анджея Хцюка висвітлила у своїх монографічних працях «Анджей Хцюк. Письменник з антиподів» [8] та «Половина земної кулі від дому» [9] дослідниця його творчості Богуміла Жонголович. В Україні творчість Анджея Хцюка досліджується у контексті проблематики багатокультурного пограниччя. Крізь призму поняття кресової літератури [3] та етнокультурних моделей [4] творчість Анджея Хцюка розглядає Олексій Сухомлинов. Наталка Римська звертає увагу на мовний аспект, підкреслюючи, що «Хцюків Дрогобич існує лише в мові, лише як Князівство Балаку» [2, с. 26]. Оксана Яворська робить об'єктом свого дослідження хронотоп дилогії Анджея Хцюка. Вікторія Дуркалевич досліджує топос дому у першій книзі-спогаді Анджея Хцюка, присвячуючи свою статтю специфіці просторового моделювання у прозі автобіографічного типу.

Ми спробуємо дослідити прозу Хцюка у контексті прози пам'яті. «Великою є сила пам'яті, притаманна місцю» — цей вислів Цицерона дає нам поштовх для того, щоб замислитися над феноменом пам'яті та її приналежністю місцю. Психологи визначають поняття пам'яті як цілісний соціокультурний і соціально-психологічний феномен, що поєднує суб'єктивні й об'єктивні чинники розвитку суспільства, що виявляються на рівні духовно-практичних процесів, що охоплюють накопичений досвід роду, племені, етносу, нації, народу. Тому пам'ять є засобом усвідомлення певних подій, місць, переживань у вимірах — як загальнолюдському, так і в особистісному.

У повісті «Атлантида. Повість про Велике Князівство Балаку» польський письменник Анджей Хцюк також задумується над феноменом пам'яті та ставить запи-

тання: «Горде людство винайшло вже майже все, включно з тим, як швидко й точно винищити одні одних, але все-таки одного питання, найважливішого принаймні для поетів, йому ще не вдається розплутати, дослідити й окреслити якимись правилами: як постає пам'ять? Що є причиною, що один із нас пам'ятає це, а забуває інше — і навпаки? Що є причиною, що один із нас може сягнути спогадами часу, коли йому було два чи три роки, а іншого пам'ять починається років від п'яти чи, як у моєму випадку, ще пізніше?» [5, с. 47].

Сьогодні територія пограниччя — це тільки певний географічний, очищений з давньої ідентичності, спустошений історією шматок землі. Ключем для виявлення міфологізації у прозі Хцюка стає ностальгія та пам'ять. Ностальгія виходить із туги, а туга з втрати. Топос втрати невблаганно повертається в роздумах письменника. Він більше сумує, ніж бачить, більше проектує, ніж описує. З онтологічного пункту бачення, ця пам'ять є «плинною» матерією, в якій є місце на смуток за втраченим (пам'ять ностальгійна), і такий вид пам'яті може приймати постать меланхолії. Пам'ять міфічна є також властивою для років молодості та має схильність до гіперболізації позитивних запам'ятовуваних образів.

У 49 років Анджей Хцюк публікує свою першу книгу спогадів про рідний край. Минуло багато часу перш ніж письменник знайшов відповідну силу, щоб усвідомити та відшліфувати у словах почуття туги за малою вітчизною, якою для нього було провінційне містечко Дрогобич. На сторінках повістей це місто з'являється, як екзотична суміш націй, релігій, культур, переконань та мов. Але це не викликає у читача почуття хаосу чи неорганізованості. Швидше навпаки — переплітаючись на межі культури чи мови, утворюється ще одна культура, ще одна «нація» чи «держава» — «Князівство Балаку» та мова, яку він теж називає балаком. Диспропорція між світом, який письменник запам'ятав із дитинства, та новою дійсністю є досить значною. Однак Хцюк і мав на меті зберегти позитивний образ багатонаціонального пограниччя Дрогобича та Галичини. Він не показує домінації однієї нації над іншою чи переваги однієї культури над другою. Літературні повернення Хцюка до Дрогобича, до місць пам'яті з дитинства ніби переносять його самого та читача у світ його молодості, який існує на межі реальності та пам'яті про історичне та особисте минуле вже неіснуючої країни та самого автора.

Бажання зберегти спогади спонукає письменника до писання, створення авторської художньої моделі часопростору тодішнього Дрогобича як місця пам'яті, що складається з пережитих, побачених, почутих та вигаданих із перспективи часу позитивних образів Дрогобича й Галичини, образів, що закарбувалися у свідомості молодого Хцюка. Саме уявний, а не реальний образ втраченого місця стає своєрідним зразком, мірилом цінностей, що викликає безперервне зіставлення минулого та теперішнього.

Висвітлення місця як суб'єкта пам'яті та носія спогадів Анджея Хцюка стає ключовою проблемою розвідки. До таких місць належать дім, город, подвір'я, вулиця, дільниця, місто, Велике Князівство Балаку — приватна вітчизна, затоплена Атлантида, яка знаходилась у «серці кожного мешканця краю, що розкинувся на захід, далеко від Перемишля, аж до Ланьцута». На півночі від Бродів до «чистенького, ніби не польського, маленького залізничного містечка Здолбунів». На півдні край Балаку сягав Чорногори, Горгани, Бещад і сонячного Покуття. Автор чітко окреслює територію Східної Галичини (Малопольщі, що до 1939 року належала Польщі), наголошуючи на багатонаціональності й терпимості регіону.

У центрі Князівства Балаку знаходився рідний Дрогобич: « (...) смішний та гарний, малий та великий, жадливий і єдиний з цілим його та моїм космосом» [7, с. 143]. Немов переслідує тепер автора, осілого в Австралії, міфічна рідна земля, йдучи за ним: краєвиди, люди та їх балачки, ціле знання потрібне та непотрібне. Князівство Балаку стає осередком пам'яті автора, простором, насиченим емоціями та ностальгією:

...і вже цього не поправлю,
що все ще сумую за Дрогобичем
і плавлюся в тій єдиній справі (...)
нема вже мого Дрогобича,
і плачу над ним як Єремія [7, с. 143].

Літературне Князівство Балаку було збудоване на пам'ятній тузі, котра мучить автора й одночасно приносить потіху. Автор щоразу видобуває зі своєї феноменальної пам'яті якусь сцену, подію дрогобицьких років. Про пам'ять молились до Св. Марії Кохавинської з Кохавини під Стриєм, а про тугу пише трактат віршем:

Вірше мій — жалю, як стіл з дерева
вірше зі спогадів, як дім з цегли,
в тобі тугу хочу оспівати [7, с. 146].

Сучасні еміграційні письменники (більшість походить із Кресів) пишуть багато про минуле, про час втрачений. Час у вигнанні стає ненормальним, майже заблуканим. Зникає здатність селекції літературного матеріалу, виникають неймовірні ієрархії цінностей, в оцінюванні переважають погляди почуттів, народжуються аномії. Письменники живуть у пастці «ні тут, ні там», міфологізуючи минуле, традиції, свій регіон, який вважають фундаментом культури і моральності, єдиним місцем, не отруєним сучасністю. Тому література на чужині розвиває види, насичені фактографією, фольклором і автобіографізмом, які часто називають «зіпсутими щоденниками пам'яті», біографії, перебрані за псевдоповіді та повісті, як документальна мемуаристика.

Творчість Хцюка підтверджує вищезазначені коментарі. Вона має структуру автобіографічного щоденника, писаного віршем та прозою, балакливі повісті-спогади «... про затоплений мис доброї надії, про сонячний годинник щенячих років, мого навчання Анджея Хцюка-Баронча і моїх дрогобицьких хлопців з площі зброї» [7, с. 146].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуркалевич В. Топос дому в «Атлантиді» Анджея Хцюка / В. Дуркалевич // Вісник Черкаського університету. — № 5. — Черкаси, 2013. — С. 85–91. Серія «Філологічні науки», 2013.
2. Римська Н. Анджей Хцюк та його Князівство Балаку / Н. Римська // Атлантида. Розповідь про Велике Князівство Балаку; Місяцева земля: Друга розповідь про Велике Князівство Балаку / Пер. з пол. — К. : Критика, 2011. — С. 9–30. Серія «Філологічні науки», 2013.
3. Сухомлинов О. Митці польсько-українського пограниччя. Галерея портретів / О. Сухомлинов // Київські полоністичні студії. — Т. XV. — Київ, 2009. — С. 300–315.

-
4. Сухомлинов О. Етнокультурна модель Князівства Балака в «Атлантиді» Анджея Хцюка / О. Сухомлинов // Київські полоністичні студії. — Т. XV. — Київ, 2009. — С. 388–399.
  5. Хцюк А. Атлантида / А. Хцюк // Атлантида. Розповідь про Велике Князівство Балаку; Місяцева земля: Друга розповідь про Велике Князівство Балаку / Пер. з пол. — К. : Критика, 2011. — 290 с.
  6. Яворська О. Сакралізація світу дитинства в художніх спогадах Анджея Хцюка / О. Яворська // Парадигма *sacrum & profanum* у літературі та культурі. Збірник наукових праць: Матеріали міжнародного науково-практичного семінару. Вип. IV. — Дрогобич : Посвіт, 2010. — С. 167–174.
  7. Hadaczek B. Małe ojczyzny kresowe w literaturze polskiej XX wieku. Szkice / B. Hadaczek. — Szczecin : Wydawnictwo «PoNaD», 2003. — 299 s.
  8. Żongołłowicz B. Andrzej Chciuk. Pisarz z antypodów / B. Żongołłowicz. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1999. — S. 143–152.
  9. Żongołłowicz B. O pół globu od domu. Obraz polonii australijskiej w twórczości Andrzeja Chciuka / B. Żongołłowicz. — Toruń–Melbourne : Oficyna Wydawnicza Kucharski, 2007. — 167 s.